
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

45

1993

2-3

*Štefan Očovský **

VÝVOJ RELIGIÓZNEJ ŠTRUKTÚRY OBYVATELSTVA NA SLOVENSKU

Štefan Očovský: Development of the religious structure of the population in Slovakia. Geogr. čas., 45, 1993, 2-3, 5 figs, 3 tables, 12 refs.

The contents of the article is the characteristics of the religious structure of the population in Slovakia and its changes as a consequence of various agents, with more detailed analysis of the period, from which the census statistical data are available. The contemporary situation and the tasks of the religious-geographical research are briefly assessed.

Key words: religious geography, religious structure of the population, organization of the Church.

ÚVOD

Tento príspevok nadväzuje na text referátu, publikovaného v Zborníku referátov z X. zjazdu SGS pri SAV. Jeho cieľom je podať základnú charakteristiku vývoja religióznej štruktúry obyvateľstva na Slovensku a jej zmien v dôsledku pôsobenia rôznych činiteľov, s podrobnejším rozborom v období, z ktorého sú k dispozícii číselné údaje zo sčítaní ľudu. Príspevok má tiež zhodnotiť najnovšie výsledky religiózno - geografického výskumu na Slovensku a naznačiť priestorové aspekty religiozity.

* Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava

** Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu č. 2/999545/92 Regionálne dimenzie populačného vývoja a sídelnej štruktúry Slovenska

Počas historického vývoja sa na území Slovenska, ktoré v dôsledku svojej geografickej polohy ležalo na križovatke viacerých kultúrnych prúdov, vytvorila pestrá religiózna štruktúra obyvateľstva. K príslušníkom rôznych vierovyznaní pribudli vplyvom spoločenských faktorov v r. 1948–1989 značné počty osôb bez vyznania, resp. s nevyhranenými postojmi k náboženstvu. Pritom sa v religióznej štruktúre obyvateľstva a taktiež v rozmiestnení cirkevnej infraštruktúry prejavujú významné teritoriálne rozdiely. Hodnotenie vývoja religiózno-geografických javov, ich interakcií s inými geografickými faktormi a ich priestorová diferenciácia je dôležitou úlohou formujúcej sa religióznej geografie.

Vo svetovej geografii sa postupne utvárala skupina prác, ktoré umožnili tematické osamostatnenie sa religióznej geografie už v 50. rokoch 20. storočia. V tom čase na Slovensku, podobne ako aj v iných štátoch strednej a východnej Európy, politické podmienky nedovolili vedeckej sfére nadviazať na zahraničné trendy rozvoja religióznej geografie. Problematika náboženstiev a religiozity bola zastúpená len v publikáciách ovplyvnených ideologickými a politickými zámermi. Len zriedka v nich možno nájsť použiteľné objektívne súčasti, ktoré možno zaradiť do relevantnej odbornej literatúry. Príkladom je práca M. Foreta (1988), zameraná na štatistickú analýzu religiozity podľa okresov.

V nových podmienkach od r. 1990 sa už objavili prvé príspevky, ktoré prinášajú výsledky vedeckého štúdia religióznej problematiky. Okrem hodnotení a rozborov štatistických údajov zo sčítania ľudu, domov a bytov r. 1991 a viacerých článkov s informatívnym a popularizačným zameraním, sú to aj práce, ktoré môžeme zaradiť k formujúcej sa religióznej geografii. Patrí k nim historicko-geografická práca J. Žudela (1991) a prehľadná štúdia o religióznej problematike Š. Očovského (1992). Okrem uvedených prác sa začali objavovať ďalšie materiály, vychádzajúce z údajov o religióznej štruktúre obyvateľstva z výsledkov sčítania ľudu z r. 1991, ako aj iné materiály o religiozite, publikované v periodikách cirkvi a pod., ktoré môžu slúžiť ako informačný zdroj pre geografické výskumy.

V začiatkovej etape rozvoja religióznej geografie na Slovensku sa z celej religióznej problematiky ukazuje ako najzávažnejšie štúdium religiozity, založené na údajoch zo sčítaní ľudu. Charakteristika súčasného stavu a doterajšieho vývoja religióznej štruktúry obyvateľstva sa stane východiskom pre ďalšie výskumy, zamerané na ostatné témy religióznej geografie. Z nich sú v podmienkach Slovenska najaktuálnejšie vzťahy religiozity k iným spoločenským javom, priestorové prejavy religiozity a cirkevnej infraštruktúry, alebo viaceré konkrétne problémy, ako zdokonalenie územnej organizácie cirkevnej správy, dôsledky intenzívneho rozvoja cirkevných objektov, podmieneného výstavbou chrámov, obnovovaním kláštorov, vznikom cirkevných škôl, charitatívnych inštitúcií, rozširovaním púti a rozvojom pútnických miest a pod. Osobitná úloha môže patriť kartografickému vyjadreniu religióznej problematiky, na čo má najvhodnejšie predpoklady prispieť práve religiózna geografia.

S pokračujúcim rozvojom náboženského života v podmienkach demokratickej spoločnosti sa budú postupne rozširovať religiózne javy, ktoré sa stanú vhodným objektom geografického výskumu a zdokonalia sa zdroje potrebných vecných a číselných informácií, ktoré zahrnú aj údaje o účasti veriacich na náboženskom živote. Tým sa zároveň rozšíri tematický rozsah religiózno-geografických výskumov.

FORMOVANIE SA RELIGIÓZNEJ ŠTRUKTÚRY OBYVATELSTVA NA SLOVENSKU

Religióznú štruktúru obyvateľstva na území Slovenska ovplyvňovali viaceré činitele demografickej, politickej a sociálnej povahy, vrátane výchovného pôsobenia cirkví a ateistickej propagandy. Zmeny religiozity sa dajú čiastočne sledovať z historických prameňov, ale najmä z údajov o sčítaní ľudu. Pri používaní štatistických údajov treba dbať na ich korektnú interpretáciu. Pri hodnotení číselných informácií je dôležité analyzovať aj príčiny zmien religiozity, identifikovať úlohu faktorov, ktoré tieto zmeny vyvolali, hoci efekt ich pôsobenia sa spravidla nedá kvantifikovať.

Z obdobia, v ktorom bolo Slovensko súčasťou Rakúsko-uhorskej monarchie, sú o náboženskej príslušnosti obyvateľstva k dispozícii údaje zo sčítaní ľudu v r. 1880 až 1910. Druhy náboženstiev, vybrané pre publikovanie štatistických údajov podľa obcí, boli prispôbené zastúpeniu vierovyznani v celom vtedajšom Uhorsku. Boli to náboženstvá rímsko-katolícke, grécko-katolícke, reformované (kalvínske), evanjelické augsburgského vyznania, pravoslávne, uniatské, izraelské a ostatné.

Náboženská štruktúra obyvateľstva sa na území Slovenska začala formovať počiatkom 9. storočia, keď sa vo Veľkomoravskej ríši rozšírilo kresťanstvo (prvý kostol vysvätili v Nitre okolo r. 830). Významnou udalosťou bol príchod a pôsobenie vierozvestcov sv. Cyrila (Konštantína) a Metoda r. 863, ktoré vyvrcholilo v zriadení samostatnej arcidiecézy. Po rozpade Veľkomoravskej ríše sa územie Slovenska postupne, v súlade s formovaním sa uhorského štátu, začleňovalo do arcidiecéz so sídlami v mestách Esztergom a Eger, ležiacimi v súčasnosti v Maďarsku. Tento stav sa de jure zachoval až do r. 1974, keď bola zriadená samostatná slovenská cirkevná provincia s arcibiskupským sídlom v Trnave.

Rímsko-katolícke náboženstvo bolo rozšírené takmer na celom území dnešného Slovenska. Jeho príslušníkmi boli okrem Slovákov aj Nemci a Maďari. Len na severovýchode, v pohraničných oblastiach s Poľskom a Ukrajinou, žilo pravoslávne rusínske obyvateľstvo. Táto pomerne jednoduchá religiózna štruktúra obyvateľstva sa počas historického vývoja výrazne zmenila. Na jej zmeny v období do začiatku 20. storočia vplývali najmä dva druhy faktorov. Boli to reformácia a na ňu nadväzujúca protireformácia a migračné presuny obyvateľstva. Závažným faktorom bola aj zmena cirkevných pomerov, najmä vznik grécko-katolíckej cirkvi. Menej významné boli také faktory, ako napr. rozdielne demografické správanie sa príslušníkov rôznych vierovyznaní.

Reformácia sa na území Slovenska začala rozširovať krátko po jej vzniku, pretože tu boli pre ňu priaznivé predpoklady. Predchádzali jej husitské vplyvy, ktoré však na Slovensku nenašli výraznejší ohlas a z hľadiska vývoja religióznej štruktúry obyvateľstva ich možno zanedbať. Vlastnú reformáciu ovplyvnili najmä úzke vzťahy medzi mestami na Slovensku a Nemeckom, pretože značnú časť obyvateľstva miest tvorili Nemci. Ďalším predpokladom boli neurovnané vnútropolitické pomery vyvolané tureckými vojnami a stavovskými protihabsburskými povstaniami a taktiež náklonnosť niektorých zeme-panských rodov k novému učeniu, prameniaca z ich nádejí na získanie majetkov katolíckej cirkvi. Dôsledkom reformácie bolo hlavne v 16. storočí značné rozšírenie príslušníkov evanjelického augsburgského vyznania, a to najmä medzi Slovákami a Nemcami na časti stredného a na východnom Slovensku. Na južnom Slovensku sa medzi maďarským obyvateľstvom rozšírilo evanjelické reformované (kalvínske) vyznanie. Základom rozširo-

vania reformácie bolo uplatňovanie zásady "cuius regio eius religio", takže zmenou vyznania feudálnych vlastníkov sa menilo aj vyznanie ich poddaných. Rovnakým spôsobom sa naopak prejavili zmeny vyznania feudálov počas protireformácie.

Napriek určitým opatreniam proti šíreniu reformácie už počas 16. storočia sa intenzívnejšia protireformácia a rekatolizácia začala až v 17. storočí. Avšak v dôsledku stavovských povstaní a po nich nasledujúcich mierových zmlúv sa náboženské pomery aj v 17. storočí značne menili. Veľký význam pre organizačné zdokonalenie protestantských cirkví mala tzv. Žilinská synoda r. 1610, keď boli zriadené správne obvody – superintendencie. Protireformácia sa zosilnila od r. 1660 po potlačení Rákócziho povstania a zavedení ďalších represívnych opatrení a pokračovala do konca 17. storočia, pričom prenasledovanie protestantov trvalo aj ďalej a skončilo sa až tolerančným patentom Jozefa II. z r. 1781, ktorý zlepšil aj postavenie Židov.

Aj napriek rekatolizácii sa reformáciou religiózna štruktúra obyvateľstva v niektorých oblastiach Slovenska značne zmenila. Evanjelici augsburgského vyznania zostali rozšírení najmä v podhorských oblastiach stredného Slovenska. Pozdĺž južných hraníc Slovenska sa prevažne medzi maďarským obyvateľstvom zachovalo evanjelické reformované vierovyznanie.

Migrácie boli ďalším faktorom zmien religióznej štruktúry obyvateľstva. V tejto súvislosti treba uviesť aj nemeckú kolonizáciu od 13. storočia, hoci ona sama ešte neznamenala príchod prislušníkov s novým vierovyznaním. Avšak v čase reformácie sa Nemci na Slovensku pripájali k ideám protestantizmu, šíriacim sa z Nemecka a navyše, protestanti z Nemecka sa v neskorších obdobiach sťahovali najmä do Nemcami osídlených území Slovenska. Tým sa zvyšovala regionálna diferenciácia rozloženia vierovyznaní.

Dôležitú zmenu priniesla aj valaská kolonizácia od 15. storočia, počas ktorej sa na severnom a východnom Slovensku rozšírilo obyvateľstvo s pravoslávnyim vyznaním. Pravoslávni Rusíni postupne rozširovali svoje sídelné územie aj mimo rámca valašskej kolonizácie. V 17. storočí začalo pravoslávne obyvateľstvo postupne prechádzať na gréckokatolícke náboženstvo. Nazývalo sa aj uniatské podľa únie, uzavrenej v Užhorode r. 1646, v ktorej sa akceptovala podriadenosť Vatikánu. Počet pravoslávnych výrazne poklesol a tvorilo ich najmä nerusínske obyvateľstvo.

Židia so svojim izraelským náboženstvom boli na Slovensku, najmä v mestách, usídlení v malých počtoch už v stredoveku. Ich počet však podstatne vzrástol od 19. storočia migráciami z Haliče a Podkarpatskej Rusi. Početné skupiny tvorili najmä v niektorých východoslovenských mestách, ale usadzovali sa aj vo vidieckych sídlach. Hoci sa väčšinou vyznačovali náboženskou ortodoxnosťou, pri štatistických zisťovaniach sa ich značná časť nehlásila k svojej etnickej a náboženskej príslušnosti.

Menšie zmeny v religióznej štruktúre obyvateľstva spôsobili aj ďalšie migračné presuny, napr. sťahovanie českých exulantov na západné Slovensko v 17. storočí a neskôr, hlásiacich sa k protestantským vyznaniam, ďalej príchod pravoslávnych Bulharov a sťahovanie prislušníkov ďalších vierovyznaní, ktorým sa narušala religiózna štruktúra emigračných oblastí. Určitý vplyv mala aj emigrácia do zahraničia z rôznych území Slovenska alebo z rôznych sociálnych skupín obyvateľstva. Pre úplnosť možno ako osobitnú religióznu komunitu spomenúť aj habánov, usadených v niekoľkých lokalitách na západnom Slovensku.

Výsledkom historického vývoja a pôsobenia uvedených, ako aj ďalších faktorov bolo sformovanie pomere pestrej religióznej štruktúry obyvateľstva. Jej prehľad v období na začiatku 20. storočia poskytuje tabuľka 1.

Tab. 1. Religiózna štruktúra obyvateľstva na Slovensku v r. 1900 – 1921

Ukazovateľ	Rok		
	1900	1910	1921
Počet obyvateľov v tis.	2783	2917	2994
z toho náboženstvo v %:			
rímskokatolícke	68,3	69,5	70,9
gréckokatolícke	7,1	6,8	6,5
pravoslávne	0,0	0,0	0,1
evanjelické augsburgské	14,1	13,5	12,8
evanjelické reformované	5,4	5,4	4,8
izraelitské	5,1	4,8	4,5
iné a bez vyznania	0,0	0,0	0,4

Najpočetnejší boli príslušníci rímsko-katolíckeho náboženstva. Ich počet a aj ich podiel z celkového počtu obyvateľov sústavne rástol. Dôvodom boli priaznivé podmienky prirodzenej reprodukcie vyplývajúce z vekovej štruktúry, ako aj pomerne malý úbytok príslušníkov tejto cirkvi v nábožensky zmiešaných manželstvách, súvisiaci s uplatňovaním obmedzení cirkevného práva. Počet aj podiel príslušníkov ostatných vierovyznaní ostával veľku stabilný, resp. mierne klesal. Po vzniku Československej republiky r. 1918 sa začala náboženská štruktúra obyvateľstva meniť v dôsledku sťahovania obyvateľov z českých krajín, ktorí prinášali viaceré protestantské vierovyznania a taktiež ateizmus. Spestrenie religióznej štruktúry oproti stavu za čias Rakúsko-Uhorska sa na výsledkoch sčítania ľudu z r. 1921 ešte plne neprejavilo.

Celkovo možno Slovensko na prelome storočí charakterizovať ako silne religióznu krajinu, pričom počet osôb bez vyznania sa začal nepatrne zvyšovať až po vzniku Československa. V dôsledku silného konzervativizmu sa zachovávala stabilita religióznej štruktúry obyvateľstva a priestorového rozšírenia jednotlivých vierovyznaní.

RELIGIÓZNA ŠTRUKTÚRA OBYVATEĽSTVA V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Pri sčítaniach ľudu v r. 1921 a 1930 sa zisťovalo náboženské vyznanie v súvislosti s príslušnosťou k jednotlivým cirkvám. To umožnilo podrobnejšie rozčleniť najmä protestantov podľa jestvujúcich denominácií. Vo výsledkoch z uvedených sčítaní ľudu bolo obyvateľstvo rozčlenené na 22 konfesijných skupín, z ktorých sa však na Slovensku vyskytovala len časť a k niektorým konfesiam sa hlásilo iba niekoľko osôb.

Prehľad o vývoji religiozity v uvedenom období poskytujú tabuľky 1 a 2. Zastúpenie hlavných vierovyznaní sa menilo málo. Roku 1930 sa v porovnaní s rokom 1921 potvrdilo zachovanie trendu rastu počtu aj percentuálneho podielu príslušníkov rímsko-katolíckeho

náboženstva a mierne vzrástol aj počet grécko-katolíkov a pravoslávnych. Pomerne vysoký celkový prírastok obyvateľstva priaznivo ovplyvnil aj počet evanjelikov augsburského vyznania, zatiaľ čo počet príslušníkov evanjelického reformovaného náboženstva stagnoval a nezmenil sa ani počet izraelitov.

Tab. 2. Religiózna štruktúra obyvateľstva na Slovensku v r. 1930 – 1991

Náboženské vyznanie	Rok					
	1930		1950		1991	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
rímskokatolícke	2381	71,6	2623	76,2	3179	60,3
gréckokatolícke	213	6,4	225	6,5	180	3,4
pravoslávne	9	0,3	8	0,2	34	0,7
evanjelické augsburské	399	12,0	443	12,9	326	6,2
evanjelické reformované	145	4,4	112	3,3	85	1,6
českobratské	6	0,2	2	0,0	2	0,0
československé	11	0,3	3	0,1	1	0,0
izraelské	137	4,1	7	0,2	0	0,0
iné	1	0,0	2	0,0	29	0,6
bez vyznania	17	0,5	13	0,4	511	9,7
nezistené	5	0,2	4	0,2	921	17,5
obyvateľstvo spolu	3324	100,0	3442	100,0	5269	100,0

Pozoruhodnejšie zmeny sa r. 1930 prejavili v raste počtu osôb hlásiacich sa k náboženstvám rozšíreným v Čechách a na Morave, najmä cirkvi českobratskej a československej, čo súvisí so sťahovaním osôb z českých krajín na Slovensko. Rast počtu príslušníkov pravoslávneho vierovyznania súvisel najmä s migráciami vyvolanými dôsledkami prvej svetovej vojny. Nadalej rástol aj počet osôb bez vyznania.

Údaje o religioznej štruktúre v kombinácii s hlavnými vekovými skupinami obyvateľstva ukazujú, že r. 1930 boli najpriaznivejšie pomery pri grécko-katolíkoch, pretože z nich na deti vo veku 0–14 rokov pripadalo 36,3 %, pri rímsko-katolíkoch 33 %. Naproti tomu pri príslušníkoch reformovaného náboženstva iba 26,1 % a izraelského 23,8 % (priemerný podiel detskej zložky z obyvateľstva Slovenska bol 31,9 %). Najvyššie podiely starých osôb mali evanjelické cirkvi.

Kombinácia údajov o religiozite s povoláním a sociálnymi skupinami obyvateľstva je k dispozícii z r. 1930, ale len spolu za Slovensko a Podkarpatskú Rus. Ukazuje sa výrazná prevaha pracovníkov v poľnohospodárstve a lesníctve pri grécko-katolíkoch (78 %) a vysoká bola aj pri príslušníkoch evanjelického reformovaného náboženstva. Pri izraelitoch tvorili najvyšší podiel pracovníci v obchode a peňažníctve (48 %).

Prevažujúci agrárny charakter príslušníkov niektorých cirkví potvrdzujú aj údaje o náboženskom význaní obyvateľov podľa veľkosti obcí. V obciach s veľkosťou do 1000 obyvateľov žilo r. 1930 iba 37 % obyvateľov Slovenska, ale pripadalo na ne 71 % gréckokatolíkov, 44 % evanjelikov, ale iba 13 % izraelitov. Prevažne v mestách žili okrem izraelitov aj príslušníci "českých" cirkví (českobratská, československá).

Prehľad o rozmiestnení príslušníkov jednotlivých vierovyznaní v r. 1930 podľa súčasných okresov poskytuje mapa na obr. 1. Veľkosti kruhových značiek zodpovedajú počtu obyvateľov, kruhovými výsečami sú znázornené podiely vierovyznaní, presahujúce 3 % z celkového počtu obyvateľov okresu. Vierovyznania dosahujúce menší podiel sú zahnuté do skupiny č. 7, iné a nerozlišené.

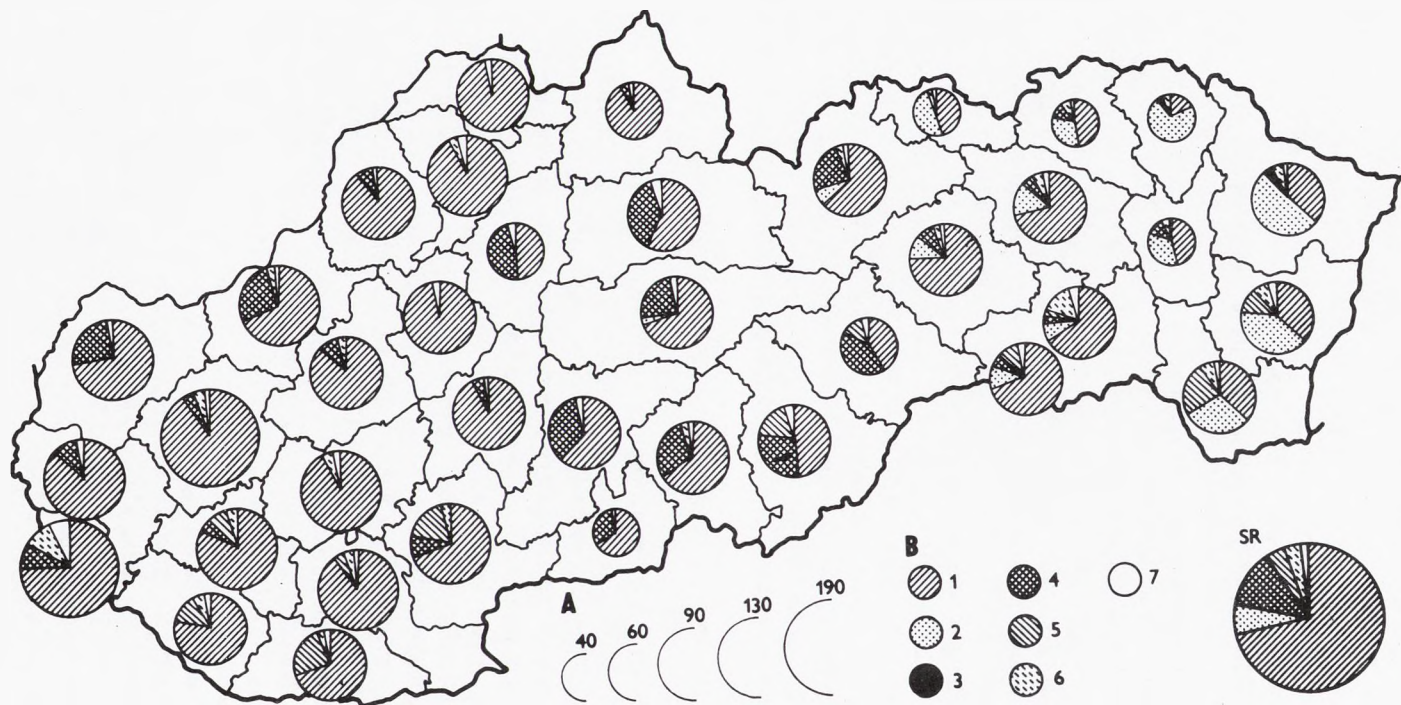
Priestorový obraz rozmiestnenia príslušníkov jednotlivých náboženstiev ovplyvňovala jednak výrazná prevaha rímsko-katolíkov (na Slovensku 71,6 %), jednak územné zoskupenie menšinových náboženstiev. Rímsko-katolíci boli zastúpení najmä na severozápadne a západnom Slovensku, najviac v okresoch Čadca, Prievidza, Nitra a Žilina. Grécko-katolíci boli rozšírení na východnom Slovensku v oblastiach obývaných Rusínmi, pričom viac ako 50 % obyvateľstva tvorili v okresoch Svidník a Humenné. Len v týchto dvoch okresoch sa vyskytovali významnejšie počty pravoslávnych obyvateľov.

Príslušníci evanjelického augsburgského vyznania boli zoskupení do viacerých oblastí, ktoré mali rozdielnu dobu a príčiny vzniku. Na západnom Slovensku, na slovensko-moravskom pohraničí (najmä okresy Senica a Trenčín) vznikli v 17. storočí príchodom českých exulantov, ktorí hľadali na Slovensku voľnejšie náboženské pomery než aké boli v Čechách v období po bitke na Bielej hore r. 1620. Na ostatnom území Slovenska zostali ostrovy evanjelikov z čias reformácie a protireformácie. Čiastočne nadväzovali na oblasti obývané Nemcami (napr. región Spiša, najmä okres Poprad), alebo na slovenské územia v horských oblastiach, v ktorých sa podarilo svetskej vrchnosti ubrániť pred protireformáciou. Najvyššie podiely evanjelikov sa dosahovali v okresoch Martin, Liptovský Mikuláš, Rožňava a Zvolen.

Evanjelické reformované vierovyznanie bolo rozšírené najmä v slovensko-maďarskom etnicky zmiešanom území pozdĺž južných hraníc Slovenska. Údaje o kombinácii náboženského vyznania a národnosti ukazujú, že z celkového počtu príslušníkov tohto náboženstva tvorili 87 % Maďari. Najviac bolo rozšírené v okresoch Komárno, Trebišov a Rimavská Sobota. Treba poznamenať, že pôvodne nebola prevaha maďarskej národnosti pri kalvínskom obyvateľstve natoľko výrazná. Avšak počas protireformácie sa počet kalvínov znížil najmä v územiach so slovenským a rusínskym obyvateľstvom a neskôr, keď sa v 19. storočí aj náboženstvo stalo jedným z nástrojov maďarizácie, presadzovali predstavitelia reformovanej cirkvi tézu o totožnosti kalvínov s maďarskou národnosťou.

Rozšírenie izraelského náboženstva súviselo s rozmiestnením Židov. Ich migračné vlny zasiahli najmä východné Slovensko alebo väčšie mestá. Najväčšie podiely mali izraeliti v Košiciach a Bratislave a ďalej v okresoch Bardejov, Humenné, Michalovce, Trebišov. Pozoruhodný je rozdiel medzi počtom Židov a počtom príslušníkov izraelského vierovyznania. Zatiaľ čo k židovskej národnosti sa r. 1930 prihlásilo 72 678 osôb, k izraelskému vierovyznaniu 136 737 osôb, z toho okrem Židov (53,1 %) bolo 32 % Slovákov, 7,3 % Nemcov a 7,1 % Maďarov.

Pri väčšine národností jestvujúcich na Slovensku sa prejavovala prevaha príslušníkov rímsko-katolíckeho náboženstva. Výnimku tvorili Rusíni, Rusi a Ukrajinci, z ktorých bolo 91,7 % grécko-katolíkov a Židia, z ktorých sa 99,9 % hlásilo k izraelskému náboženstvu. Z Nemcov tvorili 70 % rímsko-katolíci, 22 % evanjelici augsburgského vyznania a 6,4 % sa ich hlásilo k izraelskému náboženstvu. Cigánske obyvateľstvo sa vo svojej religióznej orientácii prispôsobuje prostrediu, v ktorom žije. Vzhľadom na rýchly rast jeho počtu a koncentráciu do určitých oblastí môže závažne ovplyvňovať štatistické údaje o religiozite vo svojom bydlisku.



Obr. 1. Náboženská štruktúra obyvateľstva na Slovensku podľa okresov r. 1930. A - Počet obyvateľov v tis., B - Náboženstvo: - rímsko-katolícke, 2 - grécko-katolícke, 3 - pravoslávne, 4 - evanjelické augsburgské, 5 - evanjelické reformované, 6 - izraelské, 7 - iné a nerozlíšené. SR - Hodnoty za Slovenskú republiku.

Do ďalšieho vývoja religióznej štruktúry obyvateľstva na Slovensku v období rokov 1930–1950 významne zasiahli udalosti, súvisiace s druhou svetovou vojnou. Ich dôsledkom boli značné migračné presuny obyvateľstva, ktoré sa odrazili aj na zmenách religióznej štruktúry. Dôsledkom iného charakteru bolo vedomé odklonenie sa od svojho pôvodného náboženstva a taktiež národnosti, motivované negatívnymi skúsenosťami z minulého vývoja, ktoré sa prejavilo najmä u Židov a príslušníkov izraelského vierovyznania.

Z pozoruhodnejších migračných presunov možno uviesť vystaňovanie Čechov po vzniku Slovenskej republiky, s dôsledkom na zníženie počtu príslušníkov niektorých protestantských cirkví a osôb bez vyznania. Dôsledky okupácie južného a východného Slovenska Maďarskom v r. 1938–1945 sa prejavili na zmenách etnickej štruktúry, ale z hľadiska religióznej štruktúry neboli vyhodnotené. Určité zmeny spôsobili povojnové presuny obyvateľstva, najmä výmena osôb medzi Slovenskom a Maďarskom v r. 1946–1947, ktorou sa znížil počet príslušníkov evanjelickej reformovanej cirkvi. Zníženie počtu príslušníkov izraelského náboženstva okrem psychologického faktora podmienilo aj vyvážanie Židov do Nemecka počas vojny.

ZMENY RELIGIÓZNEJ ŠTRUKTÚRY OBYVATEĽSTVA V R. 1950–1991

Religióznu štruktúru obyvateľstva zistenú pri sčítaní ľudu r. 1950 ukazuje tabuľka 2. Na počtoch príslušníkov jednotlivých vierovyznaní sa okrem priamych vplyvov vojny a jej dôsledkov odrazili aj spomalené tempá demografického vývoja. Celkový počet obyvateľov Slovenska r. 1950 bol v porovnaní s r. 1930 vyšší iba o 3,5 %. Napriek uvedeným vplyvom možno konštatovať, že na Slovensku sa do r. 1950 zachovávali celkové trendy vývoja religiozity, pozorované v skorších obdobiach.

Sčítanie ľudu r. 1950 sa uskutočnilo už po politickom prevrate r. 1948, avšak príslušnosť k náboženskému vyznaniu sa pri ňom ešte zisťovala. Výsledky boli spracované podľa obcí, ale publikovali sa len sumárne údaje za Slovensko, a to v kombinácii s národnostnou štruktúrou obyvateľstva. Najvýraznejšiu zmenu oproti údajom za r. 1930 pozorujeme u izraelského náboženstva, počet príslušníkov ktorého klesol o 94,5 %. Klesol aj počet a podiel príslušníkov reformovaného vyznania, zatiaľ čo počet evanjelikov augsburgského vyznania a katolíkov sa zvýšil.

Po roku 1950 sa náboženské vyznanie obyvateľstva pri sčítaniach ľudu prestalo zisťovať a takýto stav trval až do r. 1991. Výsledky zisťovania religiozity v r. 1991 obsahuje tabuľka 2.

Od stavu, ktorý zachytávajú výsledky sčítania ľudu z r. 1950, sa súčasný stupeň religiozity aj celková religiózna štruktúra obyvateľstva na území Slovenska značne odlišuje. Hlavným faktorom, ktorý vyvolal tieto zmeny, bola ateistická propaganda, ale pôsobila tu aj celková spoločenská klíma, uvoľňovanie tradícií a zmena životného štýlu, ohraničenie výchovného pôsobenia cirkví a prenasledovanie ich aktívnych príslušníkov, konfiškácia budov a zariadení, zrušenie rádov, ako aj ďalšie faktory. Zároveň sa prejavila diverzifikácia religióznej štruktúry obyvateľstva príchodom nových, resp. obnovených cirkví, náboženských spoločenstiev a siekt. Mocenský zásah štátnych orgánov sa prejavil zrušením grécko-katolíckej cirkvi r. 1950 a odovzdaním jej objektov pravoslávnej.

Pri sčítaní ľudu, domov a bytov r. 1991 sa občania mohli slobodne rozhodnúť, ku ktorému náboženskému vyznaniu sa prihlásiť, alebo sú bez vyznania. To znamená, že sa nepoužíval žiadny objektívny znak príslušnosti k jednotlivým cirkvám alebo náboženským spoločnostiam. U detí do 15 rokov mali uviesť náboženské vyznanie rodičia podľa svojho uváženia. Je zrejmé, že sa pri tom prejavil subjektívny vplyv osoby, ktorá vyplňovala sčítací hárok. Zoznam cirkví nebol vopred určený a neuplatňoval sa zákaz pôsobenia určitých cirkví a siekt, ktorý platil v období totalitného režimu. Avšak za oficiálne uznané sa považujú cirkvi a náboženské spoločnosti, ktoré sa dali zaregistrovať na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky.

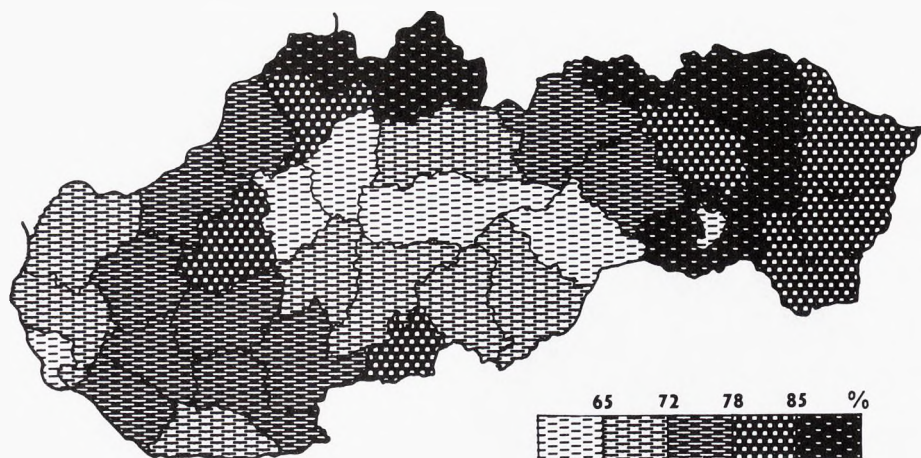
Pri tomto sčítaní ľudu sčítacie orgány nevyžadovali od sčítaných osôb odpoveď na otázku o ich náboženskom vyznaní. To bolo jednou z príčin, pre ktoré sa značný počet osôb k tejto otázke nevyjadril. Zatiaľ nejestvuje prieskum dôvodov, ktoré viedli tieto osoby k zaujatiu indiferentného postoja k otázke vierovyznania. Pravdepodobne tu pôsobila neobvyklosť tejto otázky, s ktorou sa predtým respondenti nestretali pri sčítaniach ľudu ani iných zisťovaniach, ďalej negatívna propaganda v časti masovo-komunikačných prostriedkov v období prípravy sčítania ľudu, u niektorých osôb možno aj obavy zo zneužitia materiálov sčítania ľudu a vari aj určitá psychická zábrana priznať sa otvorene k ateizmu. Náboženské vyznanie sa nezistilo pri viac ako 900 tis. osobách, t.j. 17,5 % obyvateľov Slovenska. Vysoký počet nezistených prípadov zťažuje hodnotenie religiozity obyvateľstva, pretože o značnom počte osôb chýbajú informácie.

Počet osôb so zisteným vzťahom k náboženskému vyznaniu bol 4 347 tis., t.j. 82,5 % obyvateľov Slovenska. Percentuálne podiely príslušníkov jednotlivých náboženstiev vyjadrené z počtu osôb so zisteným vyznaním sa značne odlišujú od údajov uvedených v tab. 2 za celé obyvateľstvo. Najväčšie rozdiely sú pri rímsko-katolíckom náboženstve, na ktoré pripadá z obyvateľov so zisteným vyznaním 73,1 %, grécko-katolíckom 4,1 %, evanjelickom augsburgskom 7,5 % a osobách bez vyznania 11,8 %. Rozdiely v zastúpení ostatných náboženstiev sú malé v dôsledku nízkeho počtu ich príslušníkov.

Počet osôb bez vyznania presiahol pol milióna, čo tvorí 9,7 % z celkového počtu obyvateľov Slovenska. Je to výrazné zvýšenie oproti stavu z r. 1950, ktoré spolu s nezistenými prípadmi spôsobilo spomalenie rastu počtu príslušníkov jednotlivých vierovyznaní, pričom pri protestantských cirkvách sa zaznamenal dokonca ich úbytok.

Celkove sa na Slovensku za veriacich prihlásilo 3 836,3 tisíc osôb, čo predstavuje 72,8 % z obyvateľstva Slovenska. K týmto údajom možno poznamenať, že ide iba o príslušnosť k cirkvám a náboženským spoločnostiam deklarovanú pri príležitosti sčítania ľudu. Údaje nevyjadrujú reálnu účasť veriacich na náboženskom živote. Takéto informácie, ako aj údaje o účasti na náboženských obradoch, púťach a pod., sa iba začínajú sledovať, pričom exaktne ich iba čiastočne zachytáva evidencia cirkevných inštitúcií.

Podiely osôb, ktoré sa prihlásili k nejakému náboženstvu, sú znázornené kartogramom na obr. 2. Údaje z tohto kartogramu možno považovať za vyjadrenie stupňa religiozity obyvateľstva. Najvyššia religiozita sa dosahuje na východnom Slovensku (najmä okresy Bardejov, Stará Ľubovňa, Vranov nad Topľou) a na severnom Slovensku v okresoch Dolný Kubín a Čadca (vo všetkých tvorili veriaci viac ako 87 % obyvateľov). Naproti tomu najnižší stupeň religiozity sa zaznamenal v Bratislave a v okresoch Rožňava a Martin (menej ako 60 %).

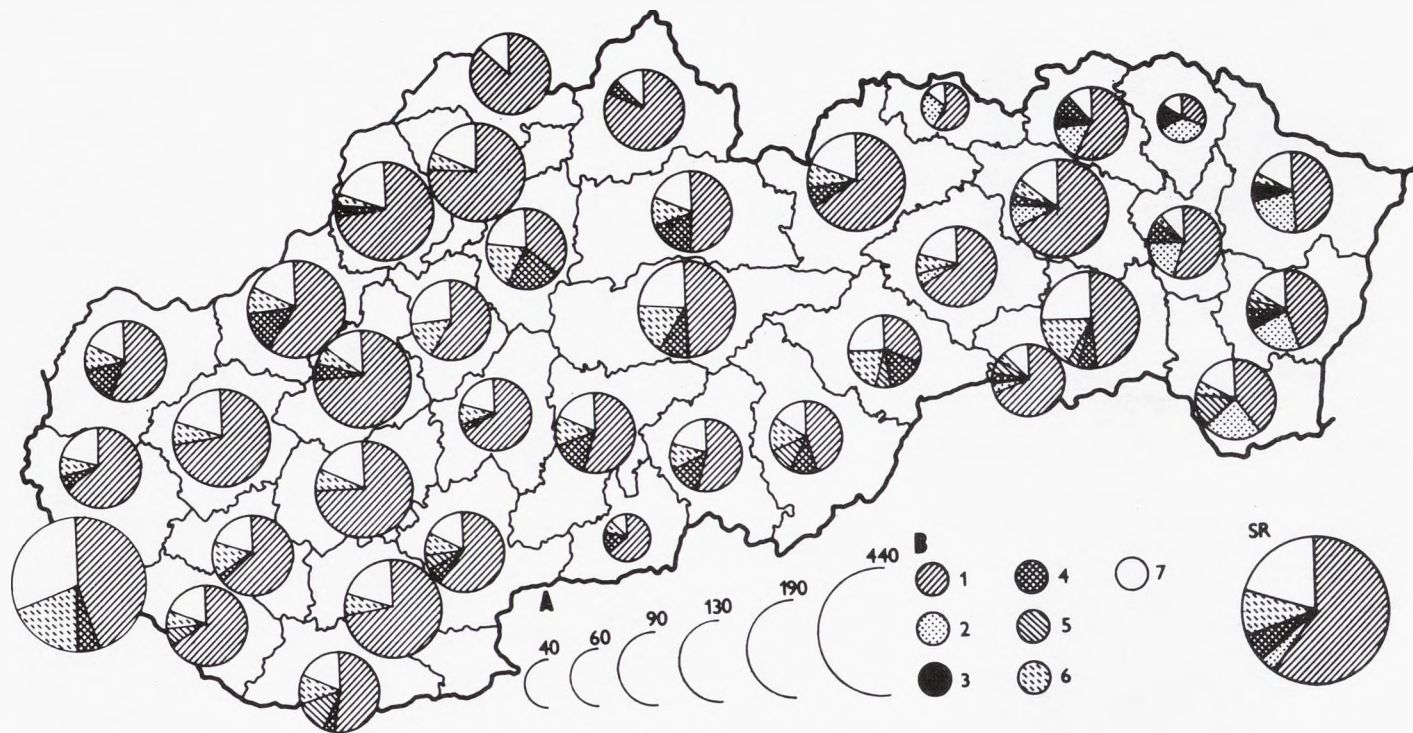


Obr. 2. Podiel osôb so zisteným náboženským vyznaním z celkového počtu obyvateľov okresov Slovenska r. 1991 v %.

V dôsledku značného rastu počtu obyvateľov v období 1950–1991 (zvýšenie o 53 %) sa aj napriek vysokým počtom osôb bez vyznania a s nezisteným vyznaním počet veriacich zvýšil o 12 %. Z jednotlivých náboženstiev najväčší prírastok zaznamenalo rímsko-katolícke (21 %) a pravoslávne, ku ktorému prešla časť pôvodných grécko-katolíkov. Tieto osoby sa nevrátili ku grécko-katolíckej cirkvi po povolení jej činnosti r. 1968 ani po jej plnej legalizácii po r. 1989. Počet osôb hlásiacich sa k protestantským náboženstvám značne klesol. Výrazný úbytok zaznamenalo aj izraelské vierovyznanie.

Rozmiestnenie príslušníkov početnejších vierovyznaní r. 1991 znázorňuje mapa na obr. 3. Je zostavená analogickým metodickým postupom ako mapa na obr. 1. Porovnanie obidvoch máp ukazuje, že hlavné rozdiely sa prejavujú v podieloch osôb bez vyznania a s nezisteným vyznaním. Hodnoty podielu osôb bez vyznania sú r. 1991 v okresoch značne diferencované. Najvyššie podiely sa dosiahli na strednom Slovensku, pričom v okresoch Martin, Banská Bystrica, Rimavská Sobota, Rožňava a v mestách Bratislava a Košice boli vyššie ako 15 % z celkového počtu obyvateľov. Najnižšie hodnoty sa zaznamenali spravidla v okresoch s výraznou prevahou rímsko-katolíckeho a grécko-katolíckeho náboženstva. Podobný priestorový obraz ako u osôb bez vyznania možno pozorovať aj v rozmiestnení osôb s nezisteným náboženským vyznaním, takže tieto dva ukazovatele vykazujú vysoký stupeň korelácie.

V rozmiestnení príslušníkov jednotlivých náboženských vyznaní sa vyskytujú značné územné rozdiely. Všeobecne rozšírené je iba rímsko-katolícke náboženstvo a čiastočne evanjelické augsburgského vyznania. Rímsko-katolíci sú najviac zastúpení v okresoch Čadca, Dolný Kubín, Žilina, Nitra, Topoľčany, pričom v žiadnom okrese Slovenska neklesá ich podiel pod 30 % obyvateľov. Príslušníci niektorých náboženstiev sú sústredení len v určitých oblastiach, pričom v nich v určitých obciach alebo areáloch dosahujú prevahu z počtu obyvateľov. K okresom s najvyššími podielmi grécko-katolíkov patria Svidník, Stará Ľubovňa, Michalovce, Humenné a Vranov nad Topľou. Významnejší podiel pravoslávnych sa zaznamenáva len v okrese Svidník.



Obr. 3. Náboženská štruktúra obyvateľstva na Slovensku podľa okresov r. 1991. A - Počet obyvateľov v tis. B - Náboženstvo: 1 - rímsko-katolícke, 2 - grécko-katolícke, 3 - pravoslávne, 4 - evanjelické augsburgské, 5 - evanjelické reformované, 6 - bez vyznania, 7 - iné, nerozlišené a nezistené. SR - Hodnoty za Slovenskú republiku.

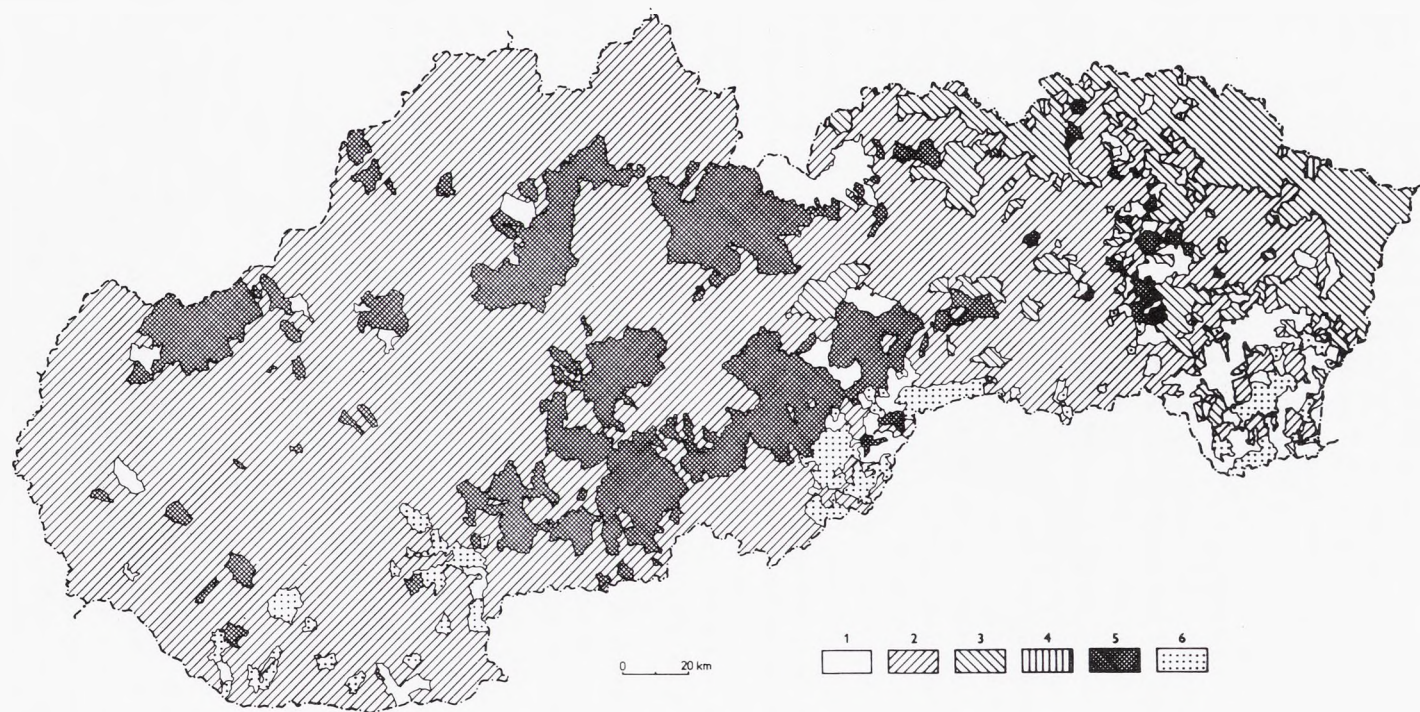
Príslušníci evanjelického augsburgského vyznania žijú najmä v okresoch Martin, Liptovský Mikuláš, Rožňava, Senica, Veľký Krtíš a Zvolen. Evanjelické reformované náboženstvo je najviac zastúpené v juhoslovenských okresoch (najmä Trebišov a Komárno), v slovensko-maďarskom etnicky zmiešanom území. Ostatné vierovyznania dosahujú veľmi malé podiely z obyvateľstva okresov a z hľadiska rozmiestnenia nevytvárajú pozorovateľné areály.

Hoci rozmiestnenie príslušníkov jednotlivých náboženstiev zostáva v podstate stabilné a v porovnaní s r. 1930 sa zmenil len výskyt izraelitov a pravoslávnych, určité priestorové zmeny spôsobujú vnútorné migrácie obyvateľstva, najmä sťahovanie do miest. V sledovaných územných jednotkách – okresoch – sa zotierajú rozdiely medzi mestskými a vidieckymi sídlami. Detailné sledovanie trendov zmien počtu a rozmiestnenia príslušníkov jednotlivých vierovyznaní umožňujú údaje o religióznej štruktúre podľa obcí. Vzhľadom na technické problémy s kartografickým vyjadrením údajov o náboženskej štruktúre obyvateľstva podľa obcí na celom území Slovenska je účelné použiť areály výskytu prevažujúcich náboženstiev. Tvoria ich obce, v ktorých príslušníci určitého vierovyznania prevyšujú 50 % počtu obyvateľov. Tieto areály sú znázornené na mapách pre rok 1930 a 1991 na obr. 4 a 5. Územia obcí, v ktorých sa k žiadnemu náboženstvu neprihlásilo 50 a viac % obyvateľov, nie sú vyšrafované.

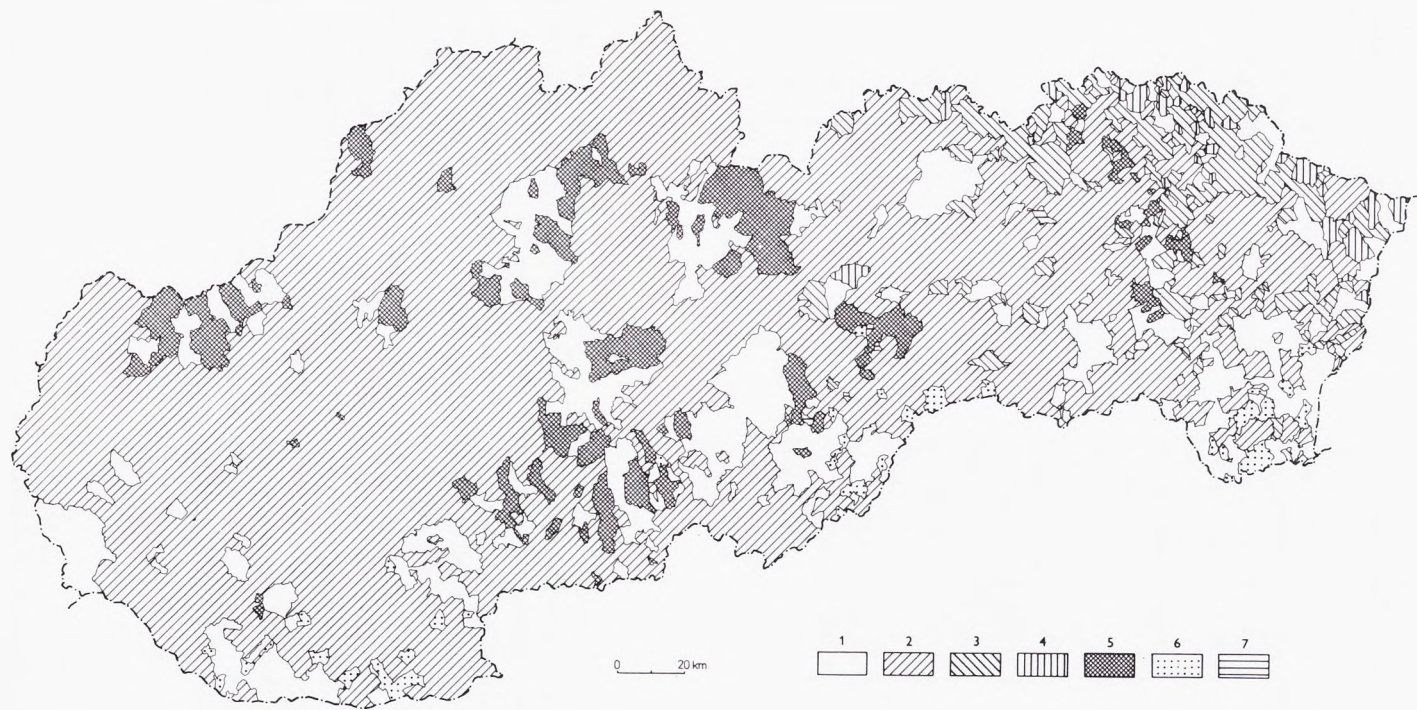
Roku 1930 sa na Slovensku vyskytovalo iba niekoľko desiatok obcí, v ktorých príslušníci žiadneho náboženstva nedosahovali prevahu z počtu obyvateľov. Išlo o obce s výrazne zmiešanou religióznou štruktúrou. Roku 1991 bolo takýchto obcí podstatne viac, čo spôsobili najmä značné počty osôb bez vyznania a s nezisteným vyznaním. Dokonca sa vyskytlo 6 obcí, v ktorých práve osoby s nezisteným vyznaním tvorili prevažnú časť obyvateľstva. Ateisti podľa výsledkov sčítania nedosiahli v žiadnej obci nadpolovičnú väčšinu.

Z obcí, v ktorých sa zaznamenala nadpolovičná prevaha určitého náboženstva, sú najmenej početné obce s pravoslávnyim obyvateľstvom. Vyskytujú sa na severovýchodnom Slovensku a netvoria súvislé areály. Druhé najmenej početné zastúpenie majú obce s prevahou osôb evanjelického reformovaného vyznania. Tieto vytvárajú malé teritoriálne zoskupenia pozdĺž južných hraníc Slovenska. Obce s prevahou príslušníkov evanjelického augsburgského vyznania sú väčšinou zoskupené do areálov na západnom a strednom Slovensku, pričom na východnom Slovensku tvoria malé roztrúsené ostrovy. Najpočetnejšie sú obce s prevažujúcim rímsko-katolíckym náboženstvom, ktoré zaberajú rozsiahle areály po celom území Slovenska.

Porovnanie máp na obr. 4 a 5 ukazuje, že okrem zväčšenia areálov obcí so zmiešanou religióznou štruktúrou r. 1991 sa obraz rozmiestnenia prevažujúcich náboženstiev v uvedených rokoch takmer nezmenil. Areály obcí s nadpolovičnou prevahou určitého náboženstva sa oproti r. 1930 vo všeobecnosti zmenšili najmä v dôsledku toho, že sa niektoré obce dostali do skupiny obcí so zmiešanou religióznou štruktúrou. Takéto obce vznikli najmä v areáloch, v ktorých boli r. 1930 rozšírené protestantské vierovyznania. Menšie zmeny v areáloch s pôvodným grécko-katolíckym vyznaním spôsobila zmena orientácie časti ich obcí na pravoslávne, alebo aj rímsko-katolícke náboženstvo. Zmeny v areáloch s pôvodnou prevahou evanjelického augsburgského vyznania spôsobili povojnové migrácie obyvateľstva, ktoré v nich viedli k rozšíreniu obcí s prevahou rímsko-katolíckeho náboženstva. Typickými príkladmi sú bývalé nemecké obce na Spiši a v Gemeri.



Obr. 4. Prevažujúce náboženské vyznanie obyvateľstva r. 1930. Obce, v ktorých dosiahli nadpolovičnú väčšinu príslušníci náboženstva: 1 - žiadneho, 2 - rímsko-katolíckeho, 3 - grécko-katolíckeho, 4 - pravoslávneho, 5 - evanjelického augsburgského, 6 - evanjelického reformovaného.



Obr. 5. Prevažujúce náboženské vyznanie obyvateľstva r. 1991. Obce, v ktorých dosiahli nadpolovičnú väčšinu príslušníci náboženstva: 1 - žiadneho, 2 - rímsko-katolíckeho, 3 - grécko-katolíckeho, 4 - pravoslávneho, 5 - evanjelického augsburgského, 6 - evanjelického reformovaného, 7 - obce s prevahou osôb s nezisteným vyznaním.

Základnú orientáciu k analýze rozmiestnenia vierovyznaní poskytujú údaje podľa veľkostných skupín obcí, ktoré obsahuje tabuľka 3. Prejavujú sa podstatné rozdiely medzi stupňom religiozity v malých, vidieckych obciach a vo väčších, mestských obciach. Všeobecne známa tradične vyššia religiozita vidieka sa prejavuje napríklad v tom, že najvyšší podiel veriacich sa dosahuje v obciach s veľkosťou do 500 obyvateľov. V protiklade s tým sa podiely osôb bez vyznania a s nezisteným vyznaním výrazne zvyšujú v obciach nad 10 000 obyvateľov.

Tab.3. Náboženské vyznanie obyvateľstva na Slovensku r. 1991 podľa veľkostných skupín obcí (v %)

Veľkostná skupina obce (počet obyvateľov)	Obyvateľstvo spolu	V t o m n á b o ž e n s k é v y z n a n i e						
		rímsko-katolícke	grécko-katolícke	pravo-slávné	evanjelické		bez vyznania	iné a nezistené
					augšbur-gské	reformo-vané		
do 500	6,3	5,8	23,2	28,1	12,5	13,3	2,0	3,3
501 - 1000	10,5	11,5	19,3	17,8	15,7	23,7	3,5	5,9
1001 - 2000	14,0	17,2	11,4	7,6	13,8	20,1	5,0	8,5
2001 - 5000	13,2	16,1	5,2	5,3	10,9	13,1	6,3	9,6
5001 - 10000	6,6	6,7	6,1	7,3	5,5	9,0	5,8	6,6
10001 - 20000	8,7	7,8	5,8	12,0	10,0	2,5	11,5	10,7
20001 - 50000	15,9	14,3	15,2	10,8	13,2	11,4	22,1	19,6
50001 - 100000	12,1	10,6	4,9	4,4	9,8	0,4	20,2	16,2
100001 a viac	12,8	10,0	8,8	6,7	8,6	6,5	23,7	19,6
Obce spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Z jednotlivých náboženstiev sa štruktúra podľa veľkostných skupín obcí najviac podobá údajom za obyvateľstvo spolu pri rímsko-katolíckom náboženstve. Pre grécko-katolícke a pravoslávne náboženstvo je charakteristické prevažujúce rozšírenie v malých obciach (viac ako 40 % ich príslušníkov žije v obciach s veľkosťou do 1000 obyvateľov). K nim sa charakterom svojho rozmiestnenia približuje aj evanjelické reformované náboženstvo.

Pri hodnotení stavu a zmien religiozity a priestorového rozmiestnenia jednotlivých náboženstiev treba konštatovať, že ide o spracovanie informácií získaných pre štatistické účely, ktoré neodzrkadľujú reálnu, ale potenciálnu religiozitu. V ďalšom vývoji sa dajú očakávať zmeny najmä v oblastiach s pravoslávnym náboženstvom na severovýchodnom Slovensku. Predpokladá sa ďalšie zvyšovanie diverzifikácie náboženskej štruktúry obyvateľstva, rozširovaním misijnej činnosti zahraničných cirkevných spoločenstiev. Z geografického hľadiska však pôjde prevažne o málo početné denominácie, často s obmedzeným teritoriálnym dosahom, takže rozhodujúca úloha bude naďalej patriť tradičným väčšinovým cirkvám.

ZÁVER

Ako naznačujú doterajšie vývojové trendy, bude sa na Slovensku zachovávať pomerne stabilná religiózna štruktúra obyvateľstva. Jej novým prvkom je značný podiel osôb bez

vyznania a dá sa predpokladať rast počtu príslušníkov novoprichádzajúcich cirkví a siekt, ktoré sa šíria zo zahraničia. Ich význam v celkovej religióznej štruktúre však ostane nízky. K zmene religióznej štruktúry môže v budúcnosti prispieť zníženie počtu osôb s nezisteným náboženským vyznaním, ich prihlásením sa k určitému náboženstvu alebo k ateizmu. Tým sa však vlastne zmenia len štatistické údaje o religiozite, pričom zostane podstatný rozdiel medzi údajmi zistenými pri sčítaní ľudu a reálnym členstvom veriacich v cirkvách a náboženských spoločenstvách, ktoré sa zatiaľ oficiálnou štatistikou nesleduje.

Z priestorového hľadiska sa dá predpokladať zásadná zmena v cirkevnej organizácii. V súčasnosti sa menšie cirkvi a náboženské spoločenstvá organizujú okolo modlitebni alebo aktivistov (kazateľov), pričom sa postupne začína zvyšovať počet ich objektov, čím sa dopĺňa cirkevná infraštruktúra. S uvoľnením podmienok pre ich činnosť začínajú zdokonaľovať aj svoju územnú organizáciu, utvárajú si celoslovenské združenia a iné správne orgány. Väčšie cirkvi majú vybudovanú hierarchicky členenú územnú organizáciu. Z protestantských cirkví je najrozvinutejšia pri evanjelickom augsburgskom vyznaní. Územie Slovenska sa člení na dva dištrikty a 14 seniorátov, ktoré pozostávajú z cirkevných zborov. Táto organizácia približne zodpovedá rozmiestneniu veriacich. Naproti tomu územnú organizáciu rímsko-katolíckej cirkvi treba lepšie prispôsobiť súčasnému stavu rozloženia obyvateľstva a racionálnejšiemu vyčleneniu diecéz. V súčasnosti sa územie Slovenska ako samostatná cirkevná provincia člení na 6 diecéz s veľmi rozdielnym územným rozsahom. Súbežne s nimi pôsobí na východnom Slovensku správa grécko-katolíckej cirkvi.

Okrem štúdia religióznej štruktúry obyvateľstva a priestorových aspektov cirkevnej organizácie a infraštruktúry úlohou geografického výskumu ostáva začlenenie religióznej problematiky do kontextu s relevantnými sociálno - ekonomickými javmi, najmä v rámci politickej geografie. Pomocou pre rozvoj religióznej geografie bude sformovanie sa religióznej vedy a jej príbuzných disciplín zo strany histórie, sociológie a filozofie. V súčinnosti s nimi a v spolupráci s cirkvami môže slovenská religiózna geografia priniesť nové konštruktívne výsledky.

LITERATÚRA

- A MAGYAR KIRÁLYI KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (1912). *A Magyar szent korona orszógainak 1910. évi népszámlálása*. Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat, 42. kötet. Budapest.
- FORET, M. (1988). Statistická analýza náboženskosti okresů ČSSR. *Ateizmus*, 16, 470–480.
- OČOVSKÝ, Š. (1992). Princípy geografického štúdia religióznej problematiky. In Drdoš, J., ed. *Zborník referátov z X.jazdu SGS pri SAV*. Bratislava (SGS), pp. 138–148.
- SLOVENSKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD (1991). *Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991: predbežné výsledky*. Bratislava (SŠÚ).
- STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ (1924). Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921, 1. *Československá statistika*, sv. 9, Řada VI. Praha (SÚS).
- STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ (1934). Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 1. prosince 1930, 1. *Československá statistika*, sv. 98, Řada VI. Praha (SÚS).
- STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ (1957). Sčítání lidu a soupis domů a bytů v Republice Československé ke dni 1. března 1950, 1. *Československá statistika*, Řada A, sv. 3. Praha (SÚS).
- ŽUDEĽ, J. (1991). Náboženská štruktúra obyvateľstva slobodných kráľovských miest na Slovensku v 2. polovici 19. storočia. *Geografický časopis*, 43, 215–220.

DEVELOPMENT OF THE RELIGIOUS STRUCTURE OF THE POPULATION IN SLOVAKIA

The contribution deals with the development of the religious structure of the population in Slovakia with emphasis on the period, from which numerical data of census are available. It contains assessment of the factors affecting the changes of religiousness, a survey of the most recent results and tasks of the geographical research related to the problems of religiousness.

The formation of the contemporary religious structure of the population in the territory of Slovakia started by the arrival of the Christianity in the 9th century. The Roman–Catholic religion spread over most of the territory with the exception of the Northeast, where small areas with Orthodox religion occurred. Significant changes of this situation were caused by the reformation. As a consequence, in spite of the following anti–reformation, regions with Evangelic Augsburg and Evangelic Reformed confessions originated and preserved. Further changes were caused by the transfer (conversion) of the participants of the Orthodox religion to the Greek–Catholic religion in the 17th century.¹ Also the migrations of the population, namely those of the Protestant Germans, and later also Czechs and Jews acted as factors of the changes of the religious structure.

In the period (since 1880), from which statistical data are available, a comparably stable religious structure of the population existed. Minor changes were caused by the migration, world wars, as well as different demographic behaviour of the population of certain religions, eventually regions. An important factor in the changes of religiousness was represented by the political and ideological interventions of the state in the years 1948–1989, especially the limited activities of the Churches and the atheistic propaganda. As a result, the number of persons with no confession (9.7%) and unidentified confession (17.5%) grew, as found at the 1991 census. Intervention of the state power manifested itself also by the abolition of the Greek Catholic Church in 1950 and its subsequent substitution by the Orthodox Church.

Tables 1–3 show the changes of the religious structure of population in Slovakia and the distribution of the participants of the selected confessions according to the size groups of the communes. Distribution of the participants of the individual confessions in districts in 1930 and 1991 are shown in the maps No. 1 and 3. The degree of religiousness of the population in 1991 in the districts of Slovakia is shown in the map No. 2. A more detailed survey of the distribution of the religions in 1930 and 1991 is offered in the maps No. 4 and 5, compiled on the basis of the data of the communes. The areas of the communes, where the participants of certain religion reach more than a half majority out of the the population number, are marked.

The most frequent religion in Slovakia is the Roman Catholic religion with more than 60% of the population as registered in 1991. It is distributed all over the territory of the state. In some regions the participants of the minor religions prevail. In the northeastern Slovakia, especially in the regions populated by the Ruthenians and Ukrainians it is the Greek Catholic and Orthodox religions, in southern Slovakia mainly among the population of the Hungarian nationality it is a Reformed Evangelic (Calvinist) religion.

The members of the Evangelic Augsburg confession occur in several regions, especially in the western and central Slovakia. The greatest changes in the statistical data of the religious structure of the population in the period 1930–1991 were caused by the reduction of the Israelite element, increase of the number of persons declaring appurtenance to the Orthodox confession, but above all persons without any confession or not identified confession.

In further development, increase of the diversification of the religious structure is expected, and it will be probably caused by the expansion of the missionary activity of the foreign Churches and Church communities. Also an increasing influence of the traditional Churches can be expected as facilitated by the restoration of the orders, construction of the temples, foundation of the church schools and other institutions, organization of the pilgrimages and promotion of the pilgrim localities, etc. Also perfection of the numerical and objective information on religiousness is supposed. All that will mean better conditions for the expansion of the religions–geographical research.

Fig. 1. Religious structure of the population in Slovakia according to the districts in 1930.

A – Number of inhabitants in thousands, B – Religion: 1 – Roman–Catholic, 2 – Greek Catholic, 3 – Orthodox, 4 – Evangelic Augsburg, 5 – Evangelic Reformed, 6 – Israeli, 7 – other and not distinguished, SR – values for the Slovak Republic.

Fig. 2. Proportion of the persons with identified religious confession within the total number of inhabitants of the districts of Slovakia in 1991, in %.

Fig. 3. Religious structure of the population in Slovakia according to the districts in 1991. A – Number of inhabitants in thousands, B – Religion: 1 – Roman–Catholic, 2 – Greek Catholic, 3 – Orthodox, 4 – Evangelic Augsburg, 5 – Evangelic Reformed, 6 – without confession, 7 – other, not identified and not distinguished, SR – values for the Slovak Republic.

Fig. 4. Prevailing religious confessions of the population in 1930. Communes, where more than a half majority was reached by the members of the following religions: 1 – no religion, 2 – Roman–Catholic, 3 – Greek–Catholic, 4 – Orthodox, 5 – Evangelic Augsburg, 6 – Evangelic Reformed.

Fig. 5. Prevailing religious confessions of the population in 1991. Communes, where more than a half majority was reached by the members of the following religions: 1 – no religion, 2 – Roman–Catholic, 3 – Greek–Catholic, 4 – Orthodox, 5 – Evangelic Augsburg, 6 – Evangelic Reformed, 7 – communes with the prevalence of the persons with not identified confession.

Table 1. Religious structure of population in Slovakia in 1900–1921.

Table 2. Religious structure of population in Slovakia in 1930–1991.

Table 3. Religious confession of the population in Slovakia in 1991 according to the size groups of the communes.

Translated by H. Contrerasová